

Major PhDr. Jiří Fidler

Červen 1941 - Barbarossa kontra Groza

(Poměr sil mezi německou a sovětskou armádou)

Časné ráno 22. června 1941 zaútočila německá vojska nenadále na Sovětský svaz. Dva bývalí spojenci, kteří si po předchozí téměř dva roky trvající spolupráci pomocí agresivních akcí rozdělovali Evropu a zabírali jedno území za druhým, se v tomto okamžiku od sebe zcela nevratně vzdálili - jeden z agresorů se stal obětí. Dějiny válek píší vždy vítězové. Díky skutečnosti, že agresor byl nakonec donucen k bezpodmínečné kapitulaci, napsaly dějiny druhé světové války jeho bývalé oběti. Mínění vítězů druhé světové války se stalo míněním všeobecným, jakékoli námitky poraženého byly předem zamítány.

Přešly desítky let, druhá světová válka přestala být bezprostřední historií a na povrch se postupně derou i jiné názory, než ty, které posvětili vítězové. Historický výzkum je v tomto případě stále méně ovlivňován politickým nebo ideologickým tlakem, jeho výsledky jsou více objektivnější a emoce postupně nahrazuje realita. Základní fakta a události zůstávají, proměňuje se však úhel pohledu - místo jediného, mimo historickou vědu nadekretovaného, se nám objevuje celá škála možností. Historie druhé světové války se tak stává plastičtější, a tím i reálnější.

V loňském roce vzrušil odbornou i čtenářskou obec překlad knihy bývalého sovětského zpravodaje *Vladimíra Rezuna* (pseudonym *Viktor Suvorov*), jenž u nás vyšel s dosti barnumským názvem *Všechno bylo jinak*.^{1/} V letošním roce následovalo pokračování pod názvem *Den M*.^{2/} Základem obou knih je autorem dokladovaná, pro většinu čtenářů (zvláště v bývalých komunistických zemích) však naprosto šokující myšlenka - německý útok v červnu 1941 předběhl obdobnou sovětskou akcí pouze o několik dní. Až na výjimky se oběma knihám u nás nedostalo objektivního zhodnocení. Zdá se, že i značné části našich historiků zní Rezunovy vývody jako svatokrádež, jejich naprosté odmítání z této strany však nemá odborný charakter, spíše odpovídá ideologickému zatracování závadné literatury let minulých. V následujících řádcích se proto autor snaží o provedení určité mezibalance problematiky, postavené čistě na kvantitativních ukazatelích vojenského potenciálu obou stran v onom kritickém měsíci.

* * *

Při zkoumání německých ozbrojených sil v létě 1941 se můžeme již od padesátých let opřít o faktograficky velmi bohatou práci Müller-Hillebrandovu.^{3/} Ta byla během dalších let doplněna obrovským množstvím edic dokumentů, pamětí, odborných i popularizačních publikací - proto jsme v současné době schopni kvantifikovat údaje o početních stavech a výzbroji německé strany téměř s absolutní přesností. V podobné situaci jsme také u armády rumunské,^{4/} prvního a 22. června 1941 jediného aktivního německého spojence (Itálie a Slovensko, které vyhlásily SSSR válku ve stejný den, se do bojových akcí zapojily později.

Finsko vyhlásilo SSSR válku až 25. června - po několika sovětských akcích, namířených preventivně proti němu - Maďarsko až 27. června 1941).

Materiály sovětské strany - monografie, paměti, soubory dokumentů, časopisecké studie - dosahují mnoha tisíc položek a zaplnily by velmi slušnou knihovnu. Jejich problémem je ovšem velmi nízká (v některých případech i naprosto nulová) věrohodnost, a to zvláště v číselných údajích. Sovětskými historiky uváděná data o počtech výzbroje se značně liší případ od případu a nalezneme v nich jediný trend - postupem doby se tato čísla zvyšují. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let pak dosáhly jimi uváděné počty bojové techniky takových hodnot, které přibližně korespondují s počty, uváděnými německou stranou za války (tyto údaje byly hlavně Sověty dříve odmítány a bagatelizovány jako výplodek „falšovatelu dějin“). Celkovým rozbořením těchto údajů se dostaneme k určitým číslům, která však dosud mají pouze přibližný charakter se značnou relativní chybou (10-20 %).

Proto také údaje o vzájemném poměru sil mohou být za současného stavu poznání pouze přibližné, neboť do poměru se dostávají čísla přesná s čísly pravděpodobnými či možnými. V každém případě však tento poměr sil udává na straně sovětské - vyjdeme-li ze skutečnosti existujícího trendu - minimální počty, které se dalším studiem mohou ještě zvýšit.

První srovnání, které jsme schopni bez větších problémů stanovit, jsou počty divizí pozemního vojska obou stran. Na německé straně v červnu 1941 nalezneme 137 pěších, 4 lehké pěší, 6 horských, 20 tankových, 11 motorizovaných, 1 jezdeckou, 9 zajišťujících (policejních), 15 záložních divizí a 5 motorizovaných divizí zbraní SS, celkem 208 divizí.^{5/} Na rumunské straně 24 pěších, 1 tankovou a 3 jezdecké divize, 8 záložních pěších a 1 záložní jezdeckou divizi, celkem 37 divizí.^{6/} Oproti tomu čítala sovětská armáda v červnu 1941 celkem 179 střeleckých, 19 horských, 31 motorizovaných, 61 tankových a 13 jezdeckých divizí, celkem 303 divize (přičemž nejsou započítávány divize NKVD, jejichž počet není dosud znám.^{7/}

Celkový počet divizí a jejich poměr je vyjádřen v tabulce:

divize	S	N + R	poměr
pěší	179	197	1:1,10
horské	19	6	1:0,32
motorizované	31	16	1:0,52
tankové	61	21	1:0,34
jezdecké	13	5	1:0,38
Celkem	303	245	1:0,81

Daleko významnější je ovšem srovnání počtu divizí, které byly na frontové linii skutečně nasazeny, případně které byly připraveny na obou stranách v záloze. Aby nedocházelo ke zkreslení na jedné či druhé straně, budeme počítat pouze ty divize, které byly rozmístěny na frontě od Baltského do Černého moře a záměrně tak vynecháme pozdější severní křídlo fronty od Murmanska po Leningrad.

Pro německou stranu dostaneme opět údaje zcela snadno, ve třech skupinách armád se nacházelo 69 pěších, 4 lehké pěší, 1 horská, 17 tankových, 9 motorizovaných, 1 jezdecká, 6 zajišťovacích a 3 motorizované divize zbraní SS, v záloze hlavního velitelství pozemního vojska (OKH) pak 21 pěších, 1 horská, 2 tankové, 1 motorizovaná, 2 záložní divize a

1 motorizovaná divize zbraní SS.^{8/} Rumunská armáda v jedné skupině armád čítala, kromě německých 7 pěších divizí, ještě 11 pěších, 1 tankovou a 1 jezdeckou divizi, v záloze pak dalších 9 pěších a 1 jezdeckou divizi.^{9/} Celkově tedy Německo a Rumunsko nasadily 130 divizí v prvním sledu a 38 divizí v záloze.

Rozbor obdobné situace na sovětské straně je složitější - až dosud byl v literatuře totiž zmiňován pouze sovětský první sled, tvořený divizemi čtyř vojenských okruhů. Ty čítaly celkem 81 střeleckých, 7 horských, 36 tankových, 18 motorizovaných a 7 jezdeckých divizí, celkem tedy 149 divizí.^{10/} Zamlčovány byly síly tzv. druhého strategického sledu, který byl přesunován z vnitrozemských okruhů a částečně i z Dálného východu na linii Dněpru. K 22. červnu byla na místě teprve asi osmina sil, ostatní se však již nacházely ve vlcích, směřujících na západ. Možnost zásahu těchto sil do boje tak přibližně odpovídala možnostem zasazení německých a rumunských záložních divizí (ve skutečnosti byly sovětské zálohy zasazeny do boje mnohem dříve). Sovětské zálohy čítaly celkem 77 divizí,^{11/} z toho 55 střeleckých, 2 horské, 13 tankových a 7 motorizovaných divizí. Dohromady tedy SSSR nasadil 149 divizí v prvním sledu a 77 divizí v záloze.

Pro první sled tak dostáváme následující poměr:

divize 1. sl.	S	N+R	poměr
pěší	81	97	1:1,20
horské	7	1	1:0,14
motorizované	18	12	1:0,67
tankové	36	18	1:0,50
jezdecké	7	2	1:0,29
celkem	149	130	1:0,87

Pro zálohy, určené k posílení frontové linie od Baltského po Černé moře pak následující poměr:

divize zál.	S	N+R	poměr
pěší	55	32	1:0,58
horské	2	1	1:0,50
motorizované	7	2	1:0,29
tankové	13	2	1:0,15
jezdecké	0	1	-----
celkem	77	38	1:0,49

Celkový poměr sil v divizích pak činí:

divize	S	N+R	poměr
celkem	226	168	1:0,74

Z těchto tabulek je zřejmou skutečností, že první sled obou stran vcelku odpovídá celkovému poměru divizí SSSR na jedné a Německa s Rumunskem na druhé straně. V prvním směru měla sovětská armáda méně klasické pěchoty, avšak výraznou převahu v počtu motorizovaných a tankových divizí. Při započtení zálohy se i v pěchotě mění poměr

na sovětskou převahu, v motorizovaných a tankových divizích se sovětská převaha stává více než dvojnásobnou.

Srovnávání počtu divizí je však spíše akademickým, tento poměr má pouze pomocnou vypovídací hodnotu, neboť sovětské, německé a rumunské divize neměly stejnou strukturu. Chceme-li získat, věrohodnější údaje o poměru sil, je zapotřebí mezi sebou srovnávat počty vojáků a jejich výzbroje. Zde však narážíme na závažný problém, kterým je nedostatek či nevěrohodnost údajů sovětské strany. Ještě před deseti lety tvrdily oficiální zdroje, že sovětská armáda měla v červnu 1941 pouze: „... 1 475 nových tanků, 1 540 bojových letadel nových typů a větší množství lehkých tanků a bojových letadel zastaralých konstrukcí...“.^{12/} V roce 1993 tyto zdroje přiznaly celkové počty - cca 22 600 tanků a cca 20 000 bojových letadel,^{13/} ale ani tato čísla nebyla konečná. V témže roce byla publikována studie o přesných počtech sovětských tanků v jednotlivých vojenských okruzích k 1. červnu 1941, kde celkový počet strojů činil 23 106 a dále bylo uvedeno, že do 21. června 1941 se tento počet zvýšil ještě o 206 nových tanků.^{14/}

V oblasti tankové výzbroje tedy jsme schopni do určité míry stanovit vzájemný poměr sil. Německá armáda měla k 1. červnu 1941 k dispozici 5 639 tanků (877 Pz.I, 1 157 Pz.II, 187 Pz. 35(t), 754 Pz.38(t), 1 140 Pz.III, 517 Pz.IV, 330 velitelských tanků a 377 útočných děl). Proti SSSR z nich vyslala 3 582 (180 Pz.I, 746 Pz.II, 772 Pz.35(t) a Pz.38(t), 965 Pz.III, 439 Pz.IV, 230 velitelských tanků a 250 útočných děl),^{15/} přičemž v prvním sledu pouze 3 392.^{16/} Rumunská armáda nasadila 201 tanků, z toho 126 R-2 a 75 R-35.^{17/} Naproti tomu sovětská armáda měla 1. června k dispozici 23 106 tanků (z toho 2 611 plně bojeschopných nových typů - výroba 1940 a 1941, dále 16 080 plně bojeschopných starších typů - výroba 1938, 1939 a 1940). Ve čtyřech vojenských okruzích se nacházelo 12 782 tanků (z toho 2 157 plně bojeschopných nových a 8 383 plně bojeschopných starších typů) a tento počet se do 21. června zvýšil o 206 nových strojů.^{18/} Budeme-li započítávat pouze plně bojeschopné tanky, měla jich sovětská armáda celkem 18 691 a ve čtyřech západních okruzích 10 746.

Pro celkové počty tanků tak dostáváme poměr:

tanky celkem	S	N + R	poměr
celkem	18 691	5 840	1:0,31

Počet tanků prvního sledu je potom v poměru:

tanky celkem	S	N + R	poměr
celkem	10 746	3 593	1:0,33

Nejsme schopni určit poměr tanků v záloze, neboť nám chybí sovětské údaje. Němci měli k dispozici pouze 190 tanků v jedné tankové divizi zálohy OKH a druhá byla teprve nově vybavována po bojích na Balkáně. Naproti tomu SSSR přesunoval do své zálohy 13 tankových a 7 motorizovaných divizí v rámci 6 mechanizovaných sborů, z nichž dva (5. sbor ze Zabajkalska a 7. sbor z Moskvy) byly na plných tabulkových počtech - tedy každý měl 1 031 tanků. Pokud bychom počítali pouze tyto dva sbory, měly sovětské zálohy

desetinásobný počet tanků oproti zálohám německým a celkový poměr sil se tak dále výrazně upravuje v sovětský prospěch.

Neobstojí ani obvyklý argument o zastaralosti sovětských tanků či o německé převaze ve středních a těžkých tancích. Němci nasadili 1 404 tanků Pz.III a Pz.IV. Proti nim měla sovětská armáda 2 356 plně bojeschopných nových strojů, z nichž minimálně 1 676 bylo typů T-34 a KV, tedy tanků, které ve všech ukazatelích převyšovaly jakékoli německé stroje.

Podobná situace je i v počtech bojových letadel. Sovětští historikové se v minulosti dopouštěli výrazného zkreslování čísel, když na sovětské straně započítávali pouze bojové letouny, kdežto na straně německé všechny stroje, včetně dopravních, kurýrních i zdravotnických. Opět díky nedostatku informací o počtech sovětských letadel musíme započítávat pouze bojové stroje - stíhací, bombardovací a dálkové průzkumné.

Německá Luftwaffe šla do střetnutí s 2 578 bojovými letadly (1 100 stíhacích, 1 216 bombardovacích a 262 dálkových průzkumných),^{19/} přičemž neměla možnost, díky úporným bojům s RAF nad kanálem La Manche, Středomořím a Německem, tyto síly nijak zvlášť posílit. Rumunské královské letectvo mělo k dispozici 346 bojových letounů (226 stíhacích, 120 bombardovacích a dálkových průzkumných).^{20/} Naproti tomu na sovětské straně ve čtyřech západních vojenských okruzích bylo celkem 8 689^{21/} bojových letadel (z toho 4 421 stíhacích^{22/}). Přitom SSSR mohl své letectvo výrazně posílit z vnitrozemských a dálnovýchodních okruhů, k čemuž také ještě během června 1941 došlo.^{23/}

Pro celkové počty letadel v prvním sledu tak dostáváme následující údaje:

letadla boj.	S	N + R	poměr
stíhací	4 421	1 326	1:0,30
ostatní boj.	3 370	1 598	1:0,47
celkem	7 791	2 924	1:0,38

Provedeme-li rozbor stíhacích letounů, dostaneme:

stíhací	S	N + R	poměr
moderní	1 052	1 127	1:1,07
starší	3 369	199	1:0,06
celkem	4 421	1 326	1:0,30

Opět všechny údaje ukazují, že sovětská celková převaha v letectvu prvního sledu byla několikanásobná, stejně jako v nejdůležitějších typech bojových letadel. Pouze v počtu zcela moderních stíhacích strojů byla určitá převaha na straně Německa a Rumunska, ovšem pouze za předpokladu, že zahrneme sovětské letouny Polikarpov I-16 modifikací 24 a 29 z výroby roku 1940 mezi starší typy. Určitý nepoměr mezi moderními stíhačkami však byl více než vyrovnán sovětskou kvantitou.

* * *

V tomto článku jsme zaměřili pozornost pouze na taková data, která umožňují (díky publikovaným údajům) vzájemné srovnání. Jednalo se o počty divizí pozemních vojsk obou stran, o počty tanků a bojových letadel, která byla ve výzbroji sovětské, německé a rumunské armády v červnu 1941. Aby bylo srovnání co nejpřesnější, vycházeli jsme u počtu sovětských tanků ze snížených stavů pouze plně bojeschopných strojů, což odpovídá připravenosti tanků u jejich protivníka. Také u bojových letounů jsou počty uváděny obdobným způsobem, tzn. u obou stran jsou uváděny skutečné počty strojů v jednotkách, nikoli pouze plně bojeschopné letouny, neboť tato čísla se měnila několikrát denně a nezávisle na bojových akcích.

Protože na straně útočníka byly započítávány pouze německé a rumunské údaje, byly sovětské údaje sníženy o počty vojsk a zbraní Leningradského vojenského okruhu. Navíc nebylo na sovětské straně započítáváno letectvo Severního loďstva, Dunajské a Pinské válečné flotily.

Nebyly uvažovány počty vojáků, počty ručních zbraní, počty dělostřeleckých a minometných hlavních, neboť u nich zatím nejsou k dispozici takové údaje, jež by umožňovaly zcela přesné srovnání. Také nebyly vzaty v úvahu samostatné nižší svazky a útvary ani na jedné ze stran, neboť srovnání a přepočty na obdobný ekvivalent není fakticky reálný. Přesto se domníváme, že tři sledované údaje do značné míry ilustrují vzájemný poměr sil.

Faktická převaha sovětských ozbrojených sil téměř ve všech sledovaných ukazatelích (přičemž nelze vyloučit, že se tato převaha publikací dalších materiálů bývalé sovětské proveniencí ještě zvýší) nás nutí do značné míry modifikovat závěry o přípravách SSSR na válku v roce 1941. V žádném případě neexistovala převaha útočníka v jakémkoli druhu zbraní a pravděpodobně ani v počtech vojsk. Naopak soustředění sovětských záloh na linii řeky Dněpru počátkem července 1941 vytvářelo vícenásobnou převahu ve většině sledovatelných vojenských parametrů. Bez plné znalosti archivního materiálu sovětské proveniencí sotva můžeme dnes vyslovit cosi jiného, než určitým množstvím indicí podložené domněnky (jak to ostatně učinil i Vladimir Rezun). Zároveň však již dnes můžeme oprávněně říci, že značná část jeho předpokladů není v rozporu se známými fakty.

Poznámky:

- ^{1/} Suvorov, V.: Všechno bylo jinak. Praha 1995.
- ^{2/} Suvorov, V.: Den „M“. Brno 1996.
- ^{3/} Müller-Hillebrand, B.: Das Heer 1939-1945. Bd.2. Darmstadt 1956.
- ^{4/} Axworthy, M.: Third Axis - Fourth Ally. Romanian Armed Forces in the European War 1941-1945. London 1995.
- ^{5/} Müller-Hillebrand, op. cit., s. 186-191.
- ^{6/} Axworthy, op. cit., s. 40.
- ^{7/} Vělikaja Otečestvěnnaja vojna 1941-1945. Enciklopědija. Moskva 1985., Anfilov, V. A.: Krach „bleskové války“. Praha 1977.
- ^{8/} Müller-Hillebrand, op. cit., s. 186-191.
- ^{9/} Axworthy, op. cit., s. 45-54, Müller-Hillebrand, op. cit., s. 189-191.
- ^{10/} Dějiny 2. světové války 1939-1945. Sv. 4. Praha 1977, mapa 2.
- ^{11/} Vojenno-istoričeskij žurnal 1988, no. 4, s. 88.
- ^{12/} Vělikaja, s. 11.
- ^{13/} Grif sekretnosti sňat. Moskva 1993, s. 350.
- ^{14/} Zolotov, N. P. - Isajev, S. I.: Bojegotovy byli... Vojennoistoričeskij žurnal 1993, no. 11, s. 75-77. Naproti tomu trochu odlišná data uvádí Ivašok, L. G.: V poslednjije predvojennyje.

Vojenno-istoričeskij žurnal 1989, no. 11, s. 12-18, jenž hovoří k 22. červnu 1941 o počtu 23 457 tanků.

^{15/} Müller-Hillebrand, op. cit., s. 106.

^{16/} Glantz, D. M.: The Initial Period of War on the Eastern Front. Portland 1993.

^{17/} Axworthy, op. cit., s. 46. Tank R-2 byl původní československý LT-35, dovážený do Rumunska Škodovkou - v německé armádě nesl označení Pz.35(t), tank R-35 byl francouzský typ Renault R-35.

^{18/} Zolotov - Isajev, op. cit., s. 77.

^{19/} Gröhler, O.: Geschichte des Luftkrieges 1910 bis 1980. Berlin 1982, s. 294.

^{20/} Axworthy, op. cit., s. 287.

^{21/} Vypočteno dle údajů v Vojenno-istoričeskij žurnal 1988, no. 7, 8, 1989, no. 4, 7 a Gröhler, op. cit., s. 298.

^{22/} Vypočteno dle údajů v Koževnikov, M. N.: Komandovanije i štab VVS Sovětskoj Armii v Vělikoj Otečestvennoj vojně 1941-1945. Moskva 1985, s. odečtením stíhaček letectva Leningradského vojenského okruhu.

^{23/} Viz paměti sovětských maršálů Ruděnka a Savického.

Máme zájem na vašem úspěchu, protože při návštěvě Prahy si nemůžeme nepřipomenout historii. V roce 1938, kdy Hitler hrozil podrobit si Československo, považovali mnozí Američané jeho agresi za evropský problém. Žádný evropský stát by se však nevložil do toho, co Neville Chamberlain odbyl jako „rozbíjení vzdálené země, mezi lidmi, o nichž nic nevíme“. Svět za tuto nebezpečnou krátkozrakost drazé zaplatil.

Warren Christopher,
americký ministr zahraničí
Černínský palác, Praha 20. 4. 1996